

تحلیل مفهوم "منفعت عمومی" در ساختار آگاهی اجتماعی^۱

(مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه تهران)

حسین طرهانی*، ایمان فدائی**

(تاریخ دریافت: ۹۷/۶/۲۶، تاریخ تأیید: ۹۷/۱۱/۱۵)

چکیده

بی‌شک، مفهوم "منفعت عمومی" از آن زمان که اولین گروه از انسان‌ها، تصمیم به زندگی جمعی گرفتند، تا تمدن‌های امروز بشری که رشد روزافزون، آنها را روز به روز پیچیده‌تر کرده مطرح بوده است. توزیع ناعادلانه‌ی منابع، منافع عموم را در جوامع به خطر انداخته و به تعادل رساندن دیالکتیک نیازها-منابع در سکونتگاه‌های بشری، علی‌الخصوص در شهرها دغدغه اندیشمندان و البته بازوی اجرایی جوامع مدرن شده است. این پژوهش در مجموع تلاشی برای روشن ساختن مفهومی عملی برای تحقق منفعت عمومی اعضای یک جامعه می‌باشد. در حقیقت آنچه مد نظر این پژوهش قرار گرفته خصایص و زمینه‌های هستی‌شناسانه مفهوم منفعت عمومی است. در این مسیر، با بهره‌گیری از روش تحقیق تلفیقی، نخست مفهوم منفعت عمومی در ساختار آگاهی اجتماعی به وسیله مدل سازوکار آگاهی اجتماعی مورد تحلیل کیفی و قیاسی قرار گرفته تا پیش‌نیازهای گریزناپذیر منفعت عمومی، برای تضمین پذیرش و بقای آن نزد اعضای جامعه کشف شود و نتایج در قالب چهار فرضیه مطرح شده سپس با روش کمی دستاورد حاصل در مرحله پیشین مورد آزمون قرار گرفته است. جامعه آماری مورد مطالعه دانشجویان دانشگاه تهران هستند که برای تعیین حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده شده و بر این اساس ۳۸۱ پرسشنامه توزیع و جمع‌آوری شده است. نتایج در محیط نرم‌افزار SPSS تحلیل شده و در ادامه چهار فرضیه به کمک آزمون پیرسون ارزیابی شده‌اند. در نهایت، پیش‌نیازهای پذیرش آگاهانه و فعال مفهوم منفعت عمومی در افکار

۱ مقاله حاضر برگرفته و تلفیقی از فصل مبانی نظری و نتیجه‌گیری دو پایان‌نامه (به مشخصات زیر) می‌باشد:
۱. پایان‌نامه با عنوان "سازوکارهای تحقق منفعت عمومی در طرح‌های موفق توسعه شهری در جهان با تأکید بر نظریه‌های شهرسازی نیمه دوم سده بیستم" به راهنمایی دکتر پروین پرتوی که در دانشگاه هنر تهران دفاع شده است.

۲. پایان‌نامه با عنوان "کنکاشی در خصلت‌های آگاهی اجتماعی از رهگذر مفهوم (کنش اجتماعی)" به راهنمایی دکتر منصور وثوقی که در دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران دفاع شده است.

* کارشناس ارشد برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه هنر تهران. (نویسنده مسئول)، (Tarhani.ht@gmail.com).

** کارشناس ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات. (Iman.idf@gmail.com).

عمومی جامعه تفسیر شده است. به طور خلاصه نتایج نشان می‌دهد که آن چیزی که می‌خواهد در جامعه ضامن منفعت عمومی باشد اول از همه باید از سوی تک تک اعضای سالم و معقول جامعه پذیرفته شود و در ارزیابی سود-زیان به زیان هیچ کس نباشد. منفعت باید از منعی معتبر و میان سطحی نه دولتی و نه فردی صادر شود و در راستای گرایش‌های درونی آن جامعه و غالباً متضمن نظم و امنیت باشد. بدیهی است که دستیابی به این مهم، آرمانی می‌باشد و پیشنهاد این پژوهش تلاش برای گام برداشتن در این راستا تا حد امکان است.

واژگان کلیدی: منفعت عمومی، آگاهی اجتماعی، پیش‌نیازهای پذیرش آگاهانه و فعال، روش تحقیق تلفیقی

۱- مقدمه

با نگاهی به زندگی اجتماعی می‌توان نمود اختلافات طبقاتی، شکاف‌های اقشار مختلف جامعه، نابرابری‌ها، تفاوت‌های اجتماعی-اقتصادی، فاصله بین دهک‌های اقتصادی و مسائلی از این دست را در تمام اجزای آن از مردم و فرهنگ‌ها و خرده‌فرهنگ‌ها گرفته تا فیزیک اجتماعی تجسم یافته در سکونتگاه‌ها و جوامع شهری مشاهده کرد. مفاهیمی همچون منفعت عمومی و منفعت خصوصی که احتمالاً هم مولود و هم مولد مسائل یاد شده‌اند، تأمین آن‌ها خود به مسائلی پیچیده در زندگی اجتماعی بدل شده است. در حقیقت، جوامع به عنوان اجتماعاتی آگاه عرصه‌ی گوناگونی‌هایی بی‌پایان هستند که در پرتو نظامی سازمان‌دهنده به حیات خود ادامه می‌دهند. زندگی اجتماعی در شهرها تعامل با تفاوت‌ها و همزیستی در کنار تقابل‌ها و تصمیم‌گیری در چارچوب تضادهاست. نیروها و انگیزه‌هایی که زندگی شخصی هر شهروند را هدایت می‌کند مجموعه‌ای از منفعت‌هاست که شرایط پیرامون را برای دستیابی به اهداف، آرمان‌ها و همچنین تأمین نیازهایش تغییر می‌دهد. در حیات جمعی، این منافع گاه با یکدیگر در تضاد قرار می‌گیرد. این نیروهای همیشه در تزاخم، جوامع را شکل بخشیده و به پیش می‌برد. آنچه این نیروها را تعریف نموده و انگیزه و جهت‌گیری آنان را مشخص می‌کند، منافی است که هر یک از این نیروها در جهت تأمین آن‌ها اعمال می‌شوند. حیات اجتماعی گردآورنده‌ی علائق، باورها، خواست‌ها، نیازهای متفاوت و گاه متقابل با یکدیگر است و هنر زیستن در اجتماع و

مستحیل شدن در آن با بالا بردن ظرفیت پذیرش تفاوت‌ها ممکن می‌گردد و سطح پیشرفتگی یک جامعه با میزان توانایی هدایت انتخاب‌ها بر مبنای برآیندی از منافع مردم سنجیده می‌شود. زیستن در یک اجتماع همچنین گونه‌ای از منافع را مطرح می‌سازد تحت عنوان منافع عام؛ منافی که رضایت و بهره‌مندی را برای همگان یا دست کم اکثریت ممکن میگرداند. اساس و بنیان منافع عمومی را دستیابی به فوایدی که تحقق آن برای هر فرد به طور جداگانه ممکن نیست می‌سازد. منفعت عمومی را شاید در لغت بتوان به معنی هر آنچه به عموم مربوط است در نظر گرفت اما اینکه چه چیز منفعت عمومی را تشکیل می‌دهد و چگونه می‌توان به آن دست پیدا کرد پرسشی جدل برانگیز می‌باشد. شاید بتوان این مسائل را با نگاهی تضادبرانگیز، در تفاوت‌های عناصر جامعه جستجو کرد. به بیانی ساده‌تر، جوامع را اعضای به وضوح ناهمگون‌شان می‌سازند که جمع‌شدنشان کاری بس پیچیده و دشوار است. از آنجا که منافع عمومی ایده‌ای سازمان-بخش به این تفاوت‌هاست درک و شناخت درست آن علاوه بر اینکه می‌تواند به اتحاد و وحدت یک جامعه در دستیابی به اهدافش منجر شود ارزش‌ها و اخلاقیات حاکم بر هر اجتماع را نیز نمایان میگرداند؛ از همین‌رو زمینه‌ای است که شایسته‌ی بحث و بررسی عمیق است و از همینجاست که منافع و مصالح عمومی و تأمین آن همواره محور سیاست‌گذاران را به خود اختصاص داده است. اما با اینکه می‌توان گفت مسئله منفعت عمومی ترجیح‌بندی است که مباحث برنامه‌ریزی را به یکدیگر متصل می‌سازد و اقبال عمومی به طرح آن در دل جامعه دیده می‌شود، متأسفانه کمتر تجربیات موفق را در همگام‌سازی افکار عمومی با این مفهوم در عرصه‌ی عمل شاهد هستیم. چگونه می‌توان پذیرش مفهوم منفعت عمومی را در افکار عمومی به طور خودانگیخته گسترش داد؟

پرسش اصلی این پژوهش را می‌توان این‌گونه مطرح کرد که سازوکار تحقق منفعت عمومی در طرح‌های شهری به عنوان گونه‌ای از طرح‌های توسعه اجتماعی بر اساس ساختار آگاهی اجتماعی، نیازمند چه پیش‌نیازهایی است؟ به بیان ساده‌تر، چگونه می‌توان منفعت عمومی را در برنامه‌ریزی به گونه‌ای طرح کرد که افکار عمومی و آگاهی اجتماعی را با خود همراه سازد؟

در این میان، معانی رایج آگاهی را می‌توان به سه دسته تقسیم کرد: نخستین معنای رایج آگاهی، هوشیاری و بیداری به مفهوم «wakefulness» و «alertness» حالتی از نظام پی‌یاخته‌ای است که در آن به خلاف حالت خواب یا بیهوشی، انسان می‌تواند به پدیده‌ها و رخدادها توجه کند و از آنها باخبر شود. دومین معنای رایج آگاهی عبارت از دانستن، اطلاع داشتن و باخبر بودن به مفهوم «awareness» به معنای فرآورد توانایی مغز ما در فرآینش اطلاعات است که این فرآینش را شناخت «cognition» می‌نامیم. دانایی بر حسب نوع نظام شناختی که در جریان کسب آن به کار گرفته می‌شود از دقت، دامنه، گستره و کارایی معینی برخوردار می‌شود. افزون بر این، در برداشت سوم، آگاهی گاه به مفهوم «حالت یا وضع دانستن» به کار برده می‌شود. این مفهوم تا حدود زیادی با برداشت امروزی مغز و پی‌شناسی از آگاهی می‌خواند. توضیح آنکه مغز ما هنگامی که کنش دانستن را نسبت به موضوعی اعمال می‌کند و با فرآینش داده‌های معین، از آن اطلاع می‌یابد در واقع، رابطه ما را با آن موضوع در می‌یابد و تعریف می‌کند. پس از انجام کنش دانستن، مغز ما نسبت به موضوع دانایی در وضعیتی آشنا قرار می‌گیرد که آن را آگاهی می‌نامیم (طاهری، ۱۳۸۸: ۳۰).

آنچه مدنظر این پژوهش قرار گرفته مفهومی است که سومین نگاه به آن اشاره دارد. چرا که انسان در فراگرد زندگی خود همواره دست به کنش‌هایی می‌زند که بی‌تردید این کنش‌ها خود، منبع و محرکی می‌خواهد و بر همین منابع و محرک‌ها تاثیر متقابل می‌گذارد. به نظر می‌رسد همین چرخه چیزی است که آگاهی انسان را شکل می‌دهد. لذا پاسخ به این سوال کلیدی تحقیق که چگونه می‌توان تحریک حضور فعالانه و مشارکت آگاهانه جامعه برای تحقق منفعت عمومی را فراهم آورد بطوریکه افراد به طور خودانگیخته برای فراهم آمدن منفعت عمومی در فرآیند توسعه، کنش کنند را باید در اینجا جست.

این پژوهش کار خود را با تلفیقی از دو فرآیند که هر یک نتیجه نهایی یکی از پایان‌نامه‌های ذکر شده است شروع کرده است تا از برهم‌کنش آن دو به سوال اساسی خود پاسخ دهد: چگونه می‌توان پذیرش منفعت عمومی را در جامعه از گروه‌های کوچک گرفته تا اجتماعات گسترده بطوری صحیح تعریف کرد تا در نهایت پذیرشی خود انگیخته را به دنبال داشته باشد؟ در یکی

از این دو فرآیند ساختار آگاهی اجتماعی در یک روند تعریف شده است. در حقیقت در پایان نامه "کنکاشی در خصلت‌های آگاهی اجتماعی" پژوهشگر سعی نموده تا آگاهی جامعه را از لحظه برخوردش با یک مفهوم تا لحظه تصمیم‌گیری و موضع‌گیری نسبت به آن مفهوم به تصویر کشد. در دیگری، پژوهشگر سازوکار تحقق منفعت عمومی را در ساختاری متشکل از مفاهیم مرتبط با آن شکل داده و با کمک این ساختار نتایج پژوهش حاضر تبیین شده است. به طور خلاصه این پژوهش مفهوم منفعت عمومی و سازوکار تحقق آن را در روند آگاهی اجتماعی قرار داده تا بتواند پیش‌نیازها و ویژگیهای اساسی یک مفهوم برای آنکه بتواند مدعی نفع عمومی باشد را کشف کند.

۲- مبانی نظری

۲-۱- تعریف و پیشینه منفعت عمومی

پیدایش بحث منفعت عمومی در برنامه‌ریزی شهری را میتوان همزمان با مطرح شدن برنامه‌ریزی فضایی و کاربری زمین به عنوان یک زمینه‌ی برنامه‌ریزی مشخص مقارن دانست. برنامه‌ریزی کاربری زمین در بریتانیای دهه‌ی ۱۹۴۰ جریانی بود که منافع عمومی را در مقابل منافع فردی در زمین و املاک مقابل یکدیگر قرار داد. در این جریان برنامه‌ریزی ابزاری بود که می‌باید بهترین استفاده از زمین را بدون تاثیر پذیرفتن از شرایط بازار و از طریق وضع قوانین و مقررات محلی و با جهت دادن به منافع شخصی در جهت تحقق منافع عمومی تامین کند (Expert, 1942). (quoted by Campbell and Marshal, 2002: 168). ارتباط منفعت عمومی با این‌گونه برنامه‌ریزی از سه طریق ممکن می‌گشت؛ منفعت عمومی برنامه‌ها و طرح‌ها را مشروع و توجیه می‌نمود، به عنوان یک ارزش و هنجار برای مداخله القا می‌شد و در نهایت یک ضابطه و معیار برای ارزیابی برنامه‌ها بود. به طور کلی ارتباط منفعت عمومی با برنامه‌ریزی از طریق برنامه‌ریزی کاربری زمین میسر می‌گردد (Alexander, 2002: 227). ارائه‌ی تعریفی مشخص از منفعت عمومی تقریباً ممکن نیست چرا که از منفعت عمومی همانند فناوری همانگونه که هایدگر مطرح می‌کند در هر دوره تاریخی برداشتی متفاوت شده، تعابیر مختلفی از آن در دوره‌های زمانی و

میان اقوام و اجتماعات مختلف وجود دارد. مارتیسون معتقد است منفعت عمومی همواره با یک ابهام همراه است اما برای فرآیند تصمیم‌سازی بسیار مفید خواهد بود. وظیفه متخصص این است که خود را به جای هر گروه یا فرد گذاشته، خواسته‌های آن‌ها را در بعدی بزرگ‌تر و جهانی بسنجد و نتیجه‌ی آن را با استدلال منطقی برای تصمیم‌گیری مشخص نماید و بدین‌گونه منفعت عمومی را در یک مرحله‌ی عملیاتی قرار دهد (Stoker, 2012: 34).

از جنبه سیاسی - مدیریتی تعیین یک سیاست مشخص در یک حکومت با وجود تضادها و گوناگونی‌ها، بحث اصلی در سیاست است و به همین دلیل منفعت عمومی در درجه اول با سیاست ارتباط می‌یابد (Flathman, 1966: 13). این ارتباط منفعت عمومی و سیاست ارتباطی دو جانبه است؛ از طرفی اندیشیدن برای تصمیم‌گیری در خصوص منفعت عمومی امری سیاسی است و از طرف دیگر منفعت عمومی هر جامعه، سیاست و حکومت‌داری آن جامعه را توجیه و تعریف می‌کند. منفعت عمومی برای بیان تایید و موافقت در سیاست عمومی استفاده می‌شود. این منافع عمومی هستند که برای یک دولت مشخص می‌کنند چه سیاستی خوب است و این سیستم ارزشی، هنجارهای سیاست‌گذاری‌ها را مشخص می‌کند (Campbell and Marshal, 2002). از طرفی منفعت عمومی را در بستری اقتصادی می‌توان درک نمود. در واقع این ملاحظات اقتصادی هستند که در یک جامعه با مشخص نمودن تفاوت‌ها در پیامدها، شیوه‌ی برخورد جامعه را با منفعت عمومی روشن می‌کنند. منفعت عمومی در شکل اقتصادی خود در پی دستیابی به حداکثر رضایت و جلب نظر حداکثر ممکن افراد اجتماع بوده است. صاحبان کالا با انگیزه‌ی فروش بالاتر محصولات خود، برترین روش‌های نوآورانه را در جلب منافع اکثریت مطرح نموده و این روش‌ها در برنامه‌ریزی شهری نیز مورد استفاده قرار گرفته‌اند؛ استوکر معتقد است بحث ارتباط اجتماعی با منفعت عمومی از تجارت گرفته شده است، تجارت به انسان‌ها آموخت که ارتباطات اجتماعی موجب ارتقاء ارتباطات انسانی و در نهایت موجب تامین منفعت عمومی می‌شود (Stoker and Stoker, 2012). ارتباطات اجتماعی یکی از شناخته‌شده‌ترین این روش‌هاست که نظریه‌های بسیاری را در برنامه‌ریزی و سیاست وارد نموده است. ارتباطات اجتماعی در زمینه‌ی برنامه‌ریزی به طور کلی با سه هدف مدنظر قرار می‌گیرد؛ اولین هدف کنترل عمومی است که منافع عام در آن

یک طبیعت متقاعدکننده به خود می‌گیرد و وظیفه متخصص در اینجا ایفای نقش وکیل است، هدف دوم پاسخگویی به مردم است و هدف سوم دستیابی به ارتباطات دو جانبه سودمند در میان مردم است. دو هدف آخر برداشت مدرن‌تری از منافع عمومی هستند که در آن متخصص نقش مشاور را دارد و ایده‌های مخالف را شنیده و مورد تفکر و ارزیابی قرار می‌دهد و در نهایت یک عقیده را انتخاب می‌کند (Bivins, 1993: 118).

۲-۲- آگاهی اجتماعی

در لغت‌نامه دهخدا برای واژه آگاهی معانی «شناخت، خبر، اطلاع، آگاهی، علم، معرفت و وقوف» ذکر شده است (دهخدا، ۱۳۷۷).

واژه آگاهی در زبان انگلیسی به معنی آن چیز است که وجود دارد، یا درک یک موقعیت یا موضوع در زمان حال بر اساس اطلاعات یا تجربه (procter, 2016)، دانستن اینکه چیزی (مانند یک وضعیت، شرایط، و یا مشکل) وجود دارد، احساس، تجربه، و یا توجه به چیزی (مانند صدا، احساس، و یا احساسات)، دانستن و درک بالا در مورد آنچه که در جهان و یا در اطراف ما اتفاق می‌افتد (Merriam-Webster, 2016)

آگاهی گیج‌کننده‌ترین مسئله را در علم ذهن پیش‌روی ما می‌نهد. هیچ چیز وجود ندارد که شناخت ما از آن درونی‌تر از آگاهی باشد، در عین حال هیچ چیزی نیست که تبیین آن دشوارتر از آگاهی باشد. آگاهی اصطلاحی چند پهلوست و به پدیده‌های فراوانی اشاره دارد (چالمرز، ۱۳۸۹: ۵۱). آگاهی آن چیزی است که مسئله‌ی ذهن-بدن را به یک مسئله رام‌نشدنی تبدیل کرده است (Nagel, 1974: 441). واژه‌ی آگاهی به طور ضمنی بر تعدادی مفهوم متفاوت دلالت می‌کند و تعدادی پدیدار متفاوت را مشخص می‌کند (Block, 1995: 206). در مجموع کمتر مسئله‌ای است که این همه در طول زمان دوام آورده باشد و تاریخچه‌ای به این اندازه شگفت‌انگیز داشته باشد. با وجود قرن‌ها تفکر و تجربه، کوشش برای گردهم‌آوردن دو هویت متصور، که در عصری ذهن و ماده خوانده می‌شد، در عصری دیگر سوژه و ابژه و نیز در عصری دیگر روح و بدن، هنوز این مسئله، مسئله آگاهی با انسان است. با وجود تمام این پیچیدگی‌ها همانطور که در مقدمه ذکر شد این پژوهش سعی دارد تا مفهوم منفعت عمومی را در ساختار

آگاهی مطالعه کند. به این منظور، دستاورد تحقیق "کنکاشی در خصلت‌های آگاهی اجتماعی"، مبنی بر ساخت و سازوکار آگاهی اجتماعی (ارتباط ساختاری - کارکردی مفاهیم) برگزیده شده است. در ادامه به اختصار فرآیند حصول دیاگرام ارتباط ساختاری - کارکردی به عنوان مدل عملیاتی که در این پژوهش به کار گرفته می‌شود شرح داده شده است.

از آنجا که در جامعه‌شناسی، آگاهی مفهومی بی‌حدومرز را در گستره روابطی به مراتب پیچیده موضوع خود قرار می‌دهد نیاز به نحوه برخوردی متفاوت از آنچه در رویکردهای ساده و مستقیم برای بررسی مفاهیم ساده‌تر به کار می‌رود دارد. از این رو در پژوهش مذکور به جای رویکرد ذاتی برای شناخت این مفهوم از رویکرد توصیفی برای آن استفاده می‌شود. بدین معنا که فارغ از بحث هستی‌شناسی آگاهی در زمینه‌ای به شدت انتزاعی برای ذات‌شناسی مفهوم آن، به توصیف آگاهی به وسیله مفاهیم دیگر که در ذهن انسان و جامعه نقش بسته‌اند پرداخته می‌شود. در این مسیر در پایان‌نامه مذکور برای دستیابی به هدف از روش کیفی بهره‌جسته‌ایم. زیرا محققین طرفدار روش کیفی رویکردی تفسیرگرایانه و انتقادی نسبت به علوم اجتماعی دارند و تأکید زیادی به منطق در عمل دارند و به بررسی دقیق مواردی که در جریان طبیعی حیات اجتماعی جریان دارد می‌پردازند و تفاسیر موثقی ارائه می‌کنند (Neuman, 2000: 122). برای این کار روش پدیدارشناسی با تأکید بر نگاه هوسرلی که پدیدارشناسی را مطالعه ساختارهای آگاهی می‌داند انتخاب شده است. به عقیده هوسرل آگاهی در بطن خود نیت‌مند است و همواره به چیزی التفات دارد. خصوصیت موضوعات التفاتی این است که مبتنی بر موضوعات "واقعی" جهان خارج‌اند و انتقال آنها به کمک نشانه‌ها و نمادهایی که موضوع ادراک حسی واقع می‌شوند میسر است (شوتز، ۱۳۷۱: ۱۴). در تصمیم گرفته شده تا آگاهی در التفاتش به مفهومی خاص بررسی شود. در میان مفاهیم، مفهوم قرارداد اجتماعی در کلان خود برگزیده شد. چرا که این چارچوب‌ها در مفهوم عام خود - از قوانین وضع شده توسط ارگان‌های قانونگذار گرفته تا عرف‌های اجتماعی و آداب و رسوم و سنن باقی‌مانده از آنچه در گذشته در جریان بوده است - با هر خوانشی از آن، اهمیتی وصف‌ناپذیر در زندگی اجتماعی

انسان داشته، دارند و خواهند داشت. در نهایت، آنچه مدنظر این تحقیق قرار گرفته کشف خصلتهایی از آگاهی به وسیله کنکاش در مفهوم قرارداد اجتماعی بوده است.

۳- روش و فرآیند پژوهش

در این پژوهش، با بهره‌گیری از رویکرد پدیدارشناسی سعی شده است تا همانطور که از عنوان تحقیق بر می‌آید کنکاشی در خصلت‌های آگاهی اجتماعی صورت گیرد. وجود یک رویکرد مشخص در فرایند تحقیق از این لحاظ مهم است که به عنوان نقطه مرکزی در فرایند هدایت تحقیق عمل می‌نماید (Denzin & Lincoln, 2000). در این مسیر، با استفاده از مهم‌ترین ابزار برای جمع‌آوری اطلاعات کیفی یعنی مصاحبه عمیق در دو گونه عمیق غیرسازمان‌یافته و عمیق نیمه‌سازمان یافته به مطالعه پدیده و تجربیات دانشجویان دانشگاه تهران طی ۹ روز پراکنده در دانشگاه تهران پرداخته شد. در هر روز بین ۲ تا ۳ مصاحبه انجام گرفت و این مصاحبه‌ها در همان روز با مشاهدات محقق ثبت می‌شدند و پرسش‌های احتمالی نیز با هدف روشن‌تر شدن بیان مصاحبه‌شونده مطرح می‌گردیدند. مصاحبه‌ها تا زمانی ادامه یافت که پدیده‌های مشترک بروز کردند و گفته‌های شرکت‌کنندگان تکراری شدند. چرا که محقق می‌تواند مصاحبه را تا جایی که به درک آشکارتری از صحبت‌های شرکت‌کنندگان برسد ادامه دهد (Laverty, 2003: 18). در ادامه داده‌ها با روشی پدیدارشناسانه تحلیل و جمع‌بندی شدند و دستاورد آن پژوهش، شبکه‌ای است از مفاهیم مرتبط با لحظه رویارویی آگاهی اجتماعی و یک چیز، که تلاش شده رابطه‌ی ساختاری- کارکردی آنها کشف شود و روایتی پدیدارشناسانه از آگاهی ارائه دهد.

پژوهش حاضر با هدف روشن ساختن مفهومی عملی، برای تحقق منفعت عمومی اعضای یک جامعه انجام شد. در حقیقت، آنچه مدنظر این پژوهش قرار گرفت خصایص و زمینه‌های هستی‌شناسانه مفهوم منفعت عمومی است. تحقیق حاضر از روش ترکیبی^۱ یا تلفیقی بهره‌جسته بدین معنا که از هر دو روش کمی و کیفی استفاده شده است. از نگاه عمل‌گرایان از آنجا که هر دو رویکرد کمی و کیفی محدودیت‌ها و مزایایی دارد پژوهشگران باید از ویژگی‌های هر دو

1 mixed method

رویکرد برای درک بهتر پدیده‌ها استفاده کنند (Guthrie, 2010: 45). این پژوهش از نظر هدف از نوع تحقیقات بنیادی توسعه‌ای می‌باشد. از نظر ماهیت از نوع توصیفی-تحلیلی است. همچنین به منظور گردآوری داده‌ها از روش‌های مشاهده، مصاحبه، پرسشنامه و اسناد و مدارک کتابخانه‌ای استفاده شده است.

در بخش نخست (روش کیفی) این تحقیق، ابتدا مفهوم منفعت عمومی در مدل آگاهی قرار گرفته است و با استفاده از روش پدیدارشناسی که یک روش تحقیق کیفی، نظام‌دار و دقیق است و به نوعی جلوه‌گری و نمایاندن ادراکات تجربه انسانی در مورد انواع پدیده‌ها است، تحلیل می‌شود تا ویژگی‌های موردنیاز منفعت عمومی برای پذیرش اجتماعی به صوت خودانگیخته نمایان شود. چرا که از سویی، پدیدارشناسی، مطالعه‌ی «ساختارهای آگاهی» است آنگونه که از دیدگاه اول شخص (سوژه) تجربه می‌شود (پرتوی، ۱۳۸۶: ۸۹) و از سوی دیگر، به نقل از هوسرل «اشیاء تنها از طریق معنی و مفهومی که ما به آنها می‌دهیم برای ما واقعیت دارند» (کاظمی، ۱۳۷۴: ۲۹۶). بنابراین می‌توان گفت، بخش اول این تحقیق پدیده منفعت عمومی را در ساختار آگاهی اجتماعی مطالعه می‌کند.

در بخش دوم (روش کمی) دستاورد حاصل در مرحله پیشین (روش کیفی) در نمونه‌ی موردی، سنجیده شده است. جامعه آماری مورد مطالعه را دانشجویان دانشگاه تهران در سال ۱۳۹۵ تشکیل می‌دهند که برابر با ۵۲۷۳۴ نفر هستند. با توجه به تعداد بالای آنها، امکان مطالعه کل جامعه فراهم نبود بنابراین از روش نمونه‌گیری استفاده شد و برای تعیین حجم نمونه فرمول کوکران به کار رفت و بر این اساس ۳۸۱ پرسشنامه توزیع و جمع‌آوری شد و نمونه‌گیری به صورت طبقه‌ای تصادفی انجام گرفت. جهت سنجش روایی پرسشنامه پس از تدوین آن و توزیع ۱۵ نمونه به صورت پیش‌آزمون (پایلوت) اقدامات اصلاحی انجام شد. پایایی آن نیز توسط ضریب آلفای کرونباخ با مقدار ۰/۸۷ مورد تأیید قرار گرفت. تحلیل داده‌های پرسشنامه نیز با استفاده از نرم افزار SPSS صورت گرفت. برای تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق و اثبات و یا رد فرضیه پژوهش از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شد.

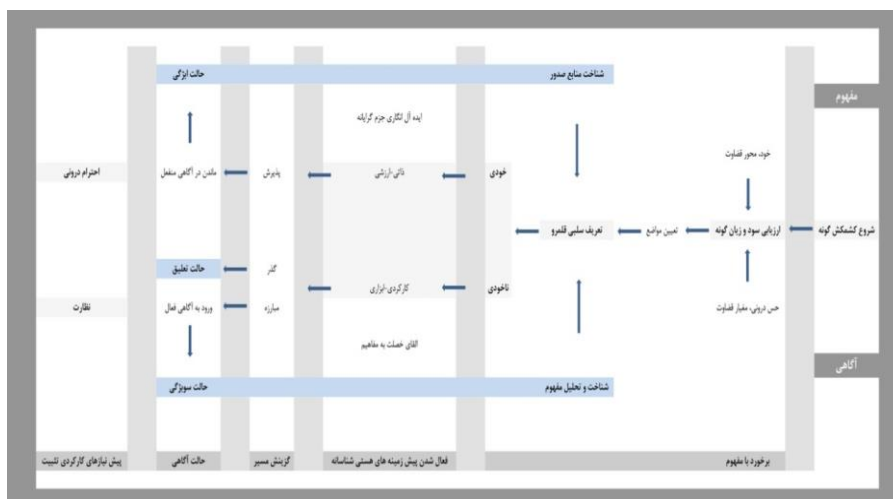
۴- تجزیه و تحلیل

۴-۱- تحلیل کیفی

تحلیل پدیدارشناسانه مفهوم منفعت عمومی در ساختار آگاهی اجتماعی

رویاریبی یک مفهوم با آگاهی اجتماعی، بنظر پژوهشگران حالتی کشمکش گونه به خود می‌گیرد و عکس‌العمل ابتدایی ارزیابی را بر می‌انگیزد، که قاضی این ارزیابی "خود" است و معیارهای آن نیز بر بستر "خود" ساخته شده‌اند. این شروع، تلاشی برای تعیین مواضع است. در پس این تعیین نوعی تعریف سلبی از مفهوم نهفته است؛ بدان معنا که آگاهی با دو ابزار شناخت منبع صدور مفهوم و شناخت و تحلیل خود مفهوم، کوششی بی‌دریغ برای تعریف قلمرو سامان می‌دهد تا در نهایت خودی و ناخودی را الک کند. در این مسیر، از سویی زمینه‌های هستی‌شناسانه‌ی ذهن نقش در القای خصلت به بیرون بازی می‌کند و از سوی دیگر، گرایش‌های درونی انسان برای حفظ خود، نقشی پررنگ بازی خواهند کرد.

بنابراین، آگاهی باید بسترساز کنش شود لذا با تفسیری فرآیندگونه نقش خود را پیش بینی و خود را ملزم به گزینش می‌یابد. در ادامه حالت آگاهی فرد عیان خواهد شد. پذیرش با خود انفعال را به همراه خواهد آورد و این انفعال، "حالت ابژگی" به فرد می‌دهد. در این حالت بنظر این پژوهش، نوعی "آگاهی مکانیکی و خودکار" فعال می‌شود. به بیانی الگوریتم‌ها به کار می‌افتند و تنها واکنش در کار است و کنش از صحنه خواهد رفت. در حالت دیگر، گذر کردن، انسان را به خلاء وا می‌گذارد و آگاهی "حالت تعلیقی" به خود می‌گیرد، به این معنا که تلاش حداکثری آگاهی برای از بین بردن اصطکاک بین خود و بیرون نمایان می‌شود. در حالت نادری که تفکر و تعمق را به همراه خواهد داشت، احساس تضاد، نوید ورود به آگاهی فعال را می‌دهد؛ و آگاهی سوژه شناسا خواهد شد و "حالت سوژگی" به خود خواهد گرفت. در نهایت آگاهی اجتماعی وظیفه‌ی تثبیت مفاهیم را در اذهان افراد جامعه به عهده خواهد گرفت. اگر پذیرشی در کار باشد "احترام درونی" پررنگ می‌شود و در غیر این صورت "نظارت" عامل اصلی پایبند ماندن جامعه به آنچه باید و دوری از آنچه نباید خواهد بود. حال اگر مفهوم منفعت عمومی را در هریک از این حلقه‌های ساخت آگاهی قرار دهیم می‌توان گفت که:



شکل ۱: دیاگرام ارتباط ساختاری- کارکردی مفاهیم. مأخذ: نگارندگان

• گام اول: رویارویی آگاهی اجتماعی با مفهوم منفعت عمومی

همان‌طور که در مدل پیداست با قرارگیری مفهوم منفعت عمومی در مدل سازوکار آگاهی لحظه رویارویی آگاهی با مفهوم، شروع امر آگاهی اجتماعی را فراهم می‌آورد. این رویارویی بنظر پژوهشگران حالتی کشمکش گونه به خود می‌گیرد به طوری که آگاهی در لحظه رویارویی، شرایطی تضادآمیز را در نظر می‌آورد که، در فهم آن دو مقوله‌ی درون و برون نقشی پر رنگ ایفا می‌کنند. به تفسیر پژوهش حاضر، این رویارویی لحظه‌ایست که آگاهی جامعه در مقابل آنچه مدعای انتفاع رسانی، آن هم از نوع عمومی اش را به دوش میکشد، قرار می‌گیرد. در این برخورد نوعی تضاد نهفته است و البته تحلیل‌ها نشانگر این نکته است که این ارزیابی خصلتی سود- زیان‌گونه داشته و به قضاوت "خود" و با محوریت همین "خود" انجام می‌گیرد. به بیان ساده‌تر در این لحظه آگاهی سبک سنگینی خودخواهانه نسبت به منفعت طرح شده انجام می‌دهد. لذا، آنچه قرار است وعده تحقق منافع عموم را بدهد در گام اول برای پذیرفته شدن از سوی هر فرد باید در راستای منافع فرد قرار گیرد و یا حداقل با آن تضادی نداشته باشد. در این مسیر بوضوح، خود شخص ارزیاب درستی و صحت منفعت خواهد بود و در نهایت، اگر

رضایت خاطر و خوشحالی را در خود حس کند با آن همگام میشود و اگر احساس تقابلی بوجود آید شروعی تضاد برانگیز را رقم خواهد زد.

• گام دوم: تعریف قلمروی منفعت عمومی توسط آگاهی اجتماعی

بر اساس این پژوهش، آگاهی با کمک گرفتن از شناخت منابع صدور مفهوم و شناخت و تحلیل خود مفهوم کوششی برای نوعی شناخت سلبی از بیرونی که با آن برخورد کرده است (منفعت عمومی) انجام می‌دهد تا در نهایت مواضع خود را نسبت به منفعت طرح شده، تعیین کرده و این تعریف قلمرو منجر به درک خودی یا ناخودی بودن منافع میشود. بدین معنا که منفعت عمومی برای پذیرفته شدن باید منبعی مورد وثوق داشته و خود نیز احساس حقیقی عمومی بودن را برانگیزد. لذا به عنوان مثال اگر قرار باشد در طرح‌ها و برنامه‌ها جامعه‌ای تحت تاثیر سیاست‌های خاصی که مدعای منفعت عمومی را در خود دارند، به نوعی مشارکت همدلانه دست یازد، در مهمترین گامها باید دانست که، پابندی خودجوش اجتماعی در گرو منتفع شدن اعضای جامعه است. لذا باید‌ها و نبایدهایی که بتوانند اعضای جامعه را مجاب کنند که متضمن نفع و سود آنها و یا حداقل، اکثریت مردم هستند، پذیرفتنی خواهند بود. این دست از باید‌ها و نبایدها به نوعی برخاسته از عقلانیت می‌باشند و قابلیت انعطاف در شرایط گوناگون را دارا هستند. لذا در جامعه مدرن، دیگر شعارهای سنتی و خشک که منبعی نامفهوم دارند و صراحت راهبردهای عقلانی را ندارند آنطور که بایسته است برای جامعه جاذب و مقبول نخواهند بود.

• گام سوم: ورود پیش‌زمینه‌های هستی‌شناسانه‌ی آگاهی اجتماعی در ارزش‌گذاری منفعت عمومی

پس از تعیین وضعیت منفعت عمومی در قیاس منافع شخصی، زمینه‌های هستی‌شناسانه ذهن نقشی پررنگ بازی می‌کند و آگاهی را در این قضاوت به تعبیر خود یاری می‌کند. به این معنا که اگر تعریف ارائه شده از منفعت عمومی، دوست و خودی بود، یحتمل ارزشی ذاتی دارد؛ در غیر این صورت، ابزاری کارکردی و مسلماً تغییرپذیر است. لذا ممکن است یک جامعه خاص در یک شرایط خاص منفعتی را که به آنها عرضه میشود به شدت پذیرفتنی و به وضوح بایدی بداند و در شرایطی دیگر آن را بی دلیل و عوض شدنی بخواند.

• **گام چهارم:** تأثیر گرایش‌های درونی آگاهی اجتماعی در سوگیری نسبت به منفعت عمومی هر جامعه و آگاهی آن پای در وجود خود و گرایش‌های درونی‌اش دارد و گاه حتی به آن اقرار می‌کند. به این معنا که دلیل خاصی را برای یک سری افکارش نمی‌یابد و مستقیماً آن را به گرایش‌هایش پیوند می‌زند. از جمله‌ی این گرایش‌ها می‌توان به دو دسته اشاره کرد، اولی مربوط به نظم و بی‌نظمی خواهد بود و دومی به حقوق و امنیت فردی باز خواهد گشت که هر دو این‌ها به نوعی بیان‌گر علاقه تک تک اعضای هر جامعه به "خود" است. به بیان ساده‌تر «او می‌ترسد از آشوب تا مبدا نا امن شود و حقوقش پایمال». لذا منفعتی در دایره شناختی اعضای جامعه پذیرفته می‌شود که از سویی برقرارکننده نظم اجتماعی و جلودار آشوب و بی‌نظمی باشد و از سوی دیگر متضمن امنیت و عزت نفس تک تک اعضای آن جامعه باشد.

• **گام پنجم:** گزینش مسیر آگاهی اجتماعی و تعیین موضع‌اش با منفعت عمومی در نهایت، آگاهی ملزم به دانستن و تشخیص مسیر خواهد بود. این بدان معناست که با تمام آنچه رفت، آگاهی شناختی از مفهوم بیرونی پیدا کرده (چه غرض ورزانه و چه بی‌طرفانه، چه خودخواهانه و چه به ادعای خودش دگر خواهانه، چه خودی و چه ناخودی و ...) باید تکلیف خود را معین کند. آیا پذیرشی در راه است و یا مبارزه‌ای به انتظار نشسته است و یا تنها از آن به غفلت و بی‌تفاوتی عبور خواهد کرد. در انتخاب اول نوعی تن دادن نهفته است که چه خواسته و چه ناخواسته آگاهی پذیرفته است بیرون را یعنی همان چیزی که قرار است برقرارکننده منافع عمومی باشد. نقطه‌ی مقابل، بیان‌گر نوعی عدم رضایت خواهد بود که آگاهی را از مفهوم بیرونی دور می‌کند. این خود دو گزینه را شامل خواهد شد؛ یا به جنگ و تقابل منجر می‌شود و یا عبوری ساده و بی‌درگیری را رقم خواهد زد که بنظر این پژوهش آگاهی بیشتر می‌پذیرد و یا عبور خواهد کرد. در شرایط معدود مبارزه‌ای شکل خواهد گرفت. بنابراین، اگر اعضای یک جامعه، منفعتی را از خود بدانند و احساس همسویی با آن داشته باشند با آن همراه شده، نه تنها آن را می‌پذیرند بلکه به گونه‌ای فعال در تحقق آن نقش ایفا خواهند کرد. اگر نه نسبت به آن منفعل خواهند بود و هیچ دخالتی در فرآیند برقراری اش انجام نمی‌دهند و یا در حالتی تندتر به مخالفت با آن می‌پردازند.

• گام ششم: پیش‌نیازهای کارکردی تثبیت مفهوم منفعت عمومی برای آگاهی اجتماعی در نهایت آگاهی اجتماعی وظیفه‌ی تثبیت مفاهیم را در اذهان افراد جامعه به عهده خواهد گرفت. اگر پذیرشی در کار باشد احترام درونی پررنگ می‌شود و در غیر این صورت نظارت عامل اصلی پایبند ماندن جامعه به آنچه باید و دوری از آنچه نباید خواهد بود. به بیانی ساده تر، اگر جامعه با یک نوع منفعت تعریف شده همگام شود به آن احترام خواهد گذاشت و بی دریغ در راستای برقراری اش تلاش خواهد کرد. این نوع از منافع همه ویژگیهای ذکر شده را همچون عدم تضاد با منافع شخصی، عقلانیت و انعطاف پذیری، فراگیری و همه شمولی و دوری از اجحاف باید دارا باشد. در سوی دیگر اگر منفعتی مورد بی علافگی جامعه قرار گیرد و به بیانی نتواند آنها را با خود همراه سازد استحکامش را از دست خواهد داد و برقراری اش مستلزم نوعی فشار قهری از بالا به پایین جامعه خواهد بود. به بیان ساده تر، نظارت و فشار بیرونی همراه با شدت عمل ضامن تحکیم و اجرای آن خواهد بود.

۴-۲- فرضیه‌ها

با توجه به تحلیل انجام شده در بخش پیشین، این پژوهش چهار فرضیه را برای تحقق منفعت عمومی به عنوان پیش‌نیازهای ضروری و الزامی مطرح می‌کند.

- به نظر می‌رسد افراد برای پذیرش یک منفعت عمومی و همکاری برای تحقق آن، منفعت مطرح شده را بر اساس معادلات سودزبان گونه و شخصی ارزیابی می‌کنند.
- به نظر می‌رسد بین منبع صدور منفعت عمومی با پذیرش و همکاری اعضای یک جامعه رابطه معناداری وجود دارد.
- به نظر می‌رسد اطلاعات بیرونی در قضاوت اعضای یک جامعه نسبت به منفعت عمومی و نهایتاً پذیرش و همکاری آنها تاثیر معناداری می‌گذارد.
- به نظر می‌رسد که بین همراستایی مفهوم منفعت عمومی با تمایلات و امیال ناخودآگاه افراد یک جامعه و پذیرش و همکاری آنها در راستای تحقق منفعت مفروض رابطه معناداری وجود دارد.

۳-۴- تحلیل کمی (آزمون و سنجش فرضیه‌ها)

۳-۴-۱- تحلیل توصیفی میزان اهمیت متغیرها در پذیرش مفهوم منفعت عمومی از منظر پرسش‌شوندگان

در ابتدا اطلاعات مربوط به پاسخ‌دهندگان به پرسشنامه به تفکیک جنسیت و رشته تحصیلی در جدول ۱ آورده شده است. در اینجا سعی شده است با توجه به حجم جامعه آماری برحسب جنسیت و رشته تحصیلی، به همان نسبت برای پاسخ به پرسشنامه‌ها افراد گزینش شوند.

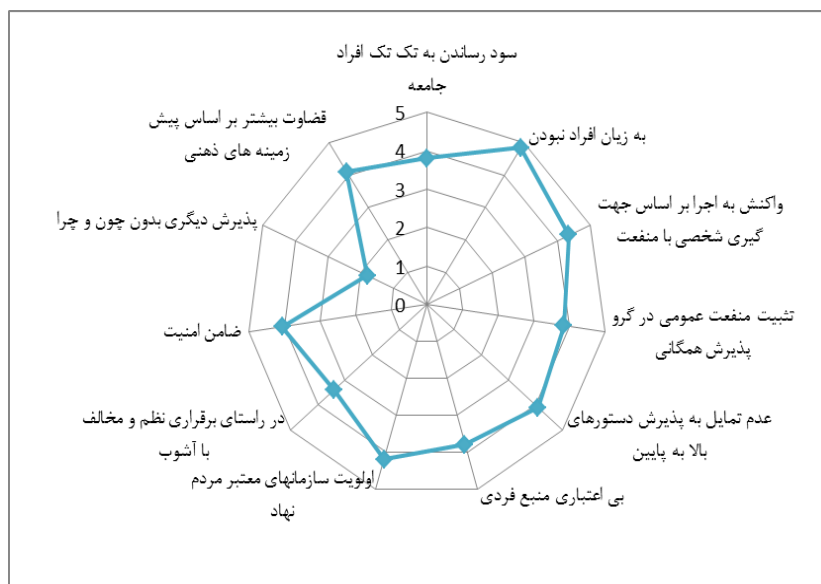
جدول ۱: اطلاعات جمعیت شناختی گروه مورد مطالعه

متغیر	دسته‌بندی	فراوانی (نفر)	فراوانی (درصد)	کل (نفر)
جنسیت	زن	۲۰۲	۵۳.۰۲	۳۸۱
	مرد	۱۷۹	۴۶.۹۸	
رشته تحصیلی	علوم انسانی	۱۳۶	۳۵.۷۰	۳۸۱
	علوم پایه	۱۸	۴.۷۲	
	فنی مهندسی	۵۵	۱۴.۴۴	
	کشاورزی و دامپزشکی	۴۴	۱۱.۵۵	
	هنر	۲۰	۵.۲۵	
	پزشکی	۱۰۸	۲۸.۳۵	

پرسشنامه‌ی پژوهش شامل ۲۱ سوال است که در جدول ۲ میانگین نمره هر یک از سوالات و همچنین متغیرها (با توجه به نمره‌دهی گزینه‌ها در طیف لیکرت پنج نقطه‌ای) ارائه شده است. از جدول ۲ و شکل ۲ اینطور برداشت می‌شود که متغیرهای، به زیان افراد نبودن (میانگین ۴.۸۵)، واکنش به اجرا بر اساس جهت‌گیری شخصی با منفعت (میانگین ۴.۳۵) و اولویت سازمان‌های مردم‌نهاد (میانگین ۴.۲) در پذیرش مفهوم منفعت عمومی بیشترین تاثیر را داشته‌اند.

جدول ۲: میانگین نمره سوالات و متغیرهای پرسشنامه

مقیاس اندازه-گیری	فرضیه	ضریب آلفای کرونباخ	میانگین شاخص	میانگین سوال	شماره سوال	متغیر		
فاصله‌ای طیف لیکرت	۱ تا ۴	۰.۸۶۵	۴.۲	۳.۹	۲۰	پذیرش منفعت عمومی و همکاری آنها در راستای تحقق		
				۴.۵	۲۱			
	۱	۰.۸۸	۴.۳۵	۳.۸	۳.۸	۱	سود رساندن به تک تک افراد جامعه	خصلت سود و زیان‌گونه‌ی ذهن در ارزیابی مفهوم منفعت عمومی نزد جامعه
				۴.۸۵	۴.۸۵	۲	به زیان افراد نبودن	
				۴.۲۵	۱۰	واکنش به اجرا بر اساس جهت‌گیری شخصی با منفعت		
				۴.۴۵	۱۱			
				۳.۸۵	۱۲	تثبیت منفعت عمومی در گرو پذیرش همگانی		
				۴	۱۳			
				۳.۸	۱۴			
				۳.۹	۱۵			
	۳.۷	۱۶						
	۲	۰.۷۸۵	۴.۱	۴.۱	۴.۱	۳	عدم تمایل به پذیرش دستورهای بالا به پایین	تأثیر منبع صدور منفعت عمومی در پذیرش آن
				۳.۸	۳.۸	۴	بی‌اعتباری منبع فردی	
				۴.۳	۵	اولویت سازمان‌های معتبر مردم نهاد		
				۴.۲	۴.۱	۶		
				۲.۸	۷	در راستای برقراری نظم و مخالف با آشوب		
۴.۰۵				۹	ضامن امنیت			
۴	۰.۸۹۵	۳.۴	۲.۸	۴	۸	نقش تمایلات درونی افراد در پذیرش منفعت عمومی		
			۴.۰۵	۹				
۳	۰.۸۳	۱.۸	۱.۶	۱۷	۱۷	تأثیر اطلاعات بیرونی در قضاوت افراد نسبت به پذیرش منفعت عمومی		
			۲	۱۸	۱۸	پذیرش دیگری بدون چون و چرا		
			۴.۱	۴.۱	۱۹	قضاوت بیشتر بر اساس پیش-زمینه‌های ذهنی		



شکل ۲: میزان اهمیت متغیرها در پذیرش مفهوم منفعت عمومی. مأخذ: (نگارندگان)

۴-۳-۲- تجزیه و تحلیل استنباطی فرضیه‌ها با استفاده از آزمون پیرسون

برای تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق و اثبات و یا رد فرضیه‌ها با توجه به یافته‌های توصیفی و آمار و ارقام به دست آمده و سپس روش‌های آماری از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شده است.

آزمون فرضیه اول: به نظر می‌رسد، افراد برای پذیرش یک منفعت عمومی و همکاری برای تحقق آن، منفعت مطرح شده را بر اساس معادلات سودوزیان گونه و شخصی ارزیابی می‌کنند. با توجه به سطح معناداری آزمون (که کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد)، در نتیجه رابطه‌ی معناداری بین این دو متغیر با شدت همبستگی ۰/۳۲۰ بدست آمده و فرضیه اول تایید می‌شود.

آزمون فرضیه دوم: به نظر می‌رسد بین منبع صدور منفعت عمومی با پذیرش و همکاری اعضای یک جامعه رابطه معناداری وجود دارد. با توجه به سطح معناداری آزمون (که کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد)، در نتیجه رابطه‌ی معناداری بین این دو متغیر با شدت همبستگی ۰/۴۵۳ بدست آمده و فرضیه دوم تایید می‌شود.

جدول ۳: آزمون فرضیه‌ها

ردیف	فرضیه	شدت همبستگی	سطح معناداری
۱	به نظر می‌رسد، افراد برای پذیرش یک منفعت عمومی و همکاری برای تحقق آن، منفعت مطرح شده را بر اساس معادلات سودویان گونه و شخصی ارزیابی می‌کنند.	۰/۳۲۰	۰/۰۰۰
۲	به نظر می‌رسد بین منبع صدور منفعت عمومی با پذیرش و همکاری اعضای یک جامعه رابطه معناداری وجود دارد.	۰/۴۵۳	۰/۰۰۲
۳	به نظر می‌رسد اطلاعات بیرونی در قضاوت اعضای یک جامعه نسبت به منفعت عمومی و نهایتاً پذیرش و همکاری آن‌ها تاثیر معناداری می‌گذارد.	۰/۰۷۵	۰/۰۹۱
۴	این طور به نظر می‌رسد که بین هم‌راستایی مفهوم منفعت عمومی با تمایلات و امیال ناخودآگاه افراد یک جامعه و پذیرش و همکاری آنها در راستای تحقق منفعت مفروض، رابطه معناداری وجود دارد.	۰/۵۲۰	۰/۰۱۱

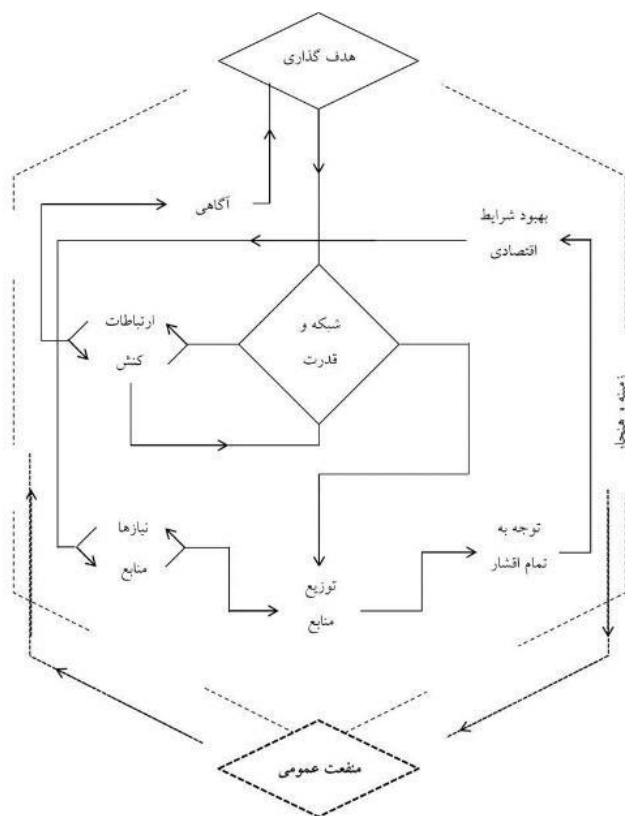
آزمون فرضیه سوم: به نظر می‌رسد اطلاعات بیرونی در قضاوت اعضای یک جامعه نسبت به منفعت عمومی و نهایتاً پذیرش و همکاری آن‌ها تاثیر معناداری می‌گذارد. با توجه به اینکه سطح معناداری آزمون بالاتر از ۰/۰۵ می‌باشد، در نتیجه بین این دو متغیر رابطه‌ی معناداری وجود نداشته و فرضیه سوم رد می‌شود.

آزمون فرضیه چهارم: این طور به نظر می‌رسد که بین هم‌راستایی مفهوم منفعت عمومی با تمایلات و امیال ناخودآگاه افراد یک جامعه و پذیرش و همکاری آنها در راستای تحقق منفعت مفروض، رابطه معناداری وجود دارد. با توجه به سطح معناداری آزمون (که کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد)، در نتیجه رابطه‌ی معناداری بین این دو متغیر با شدت همبستگی ۰/۵۲۰ بدست آمده و فرضیه چهارم تایید می‌شود.

۵- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

منفعت عمومی به دلیل وجود زندگی جمعی در بین انسان‌ها شکل می‌گیرد و به سازش منافع‌های فردی در جمع مربوط می‌شود. این سازش باید به گونه‌ای باشد که بهترین نتایج را برای فرد به دنبال داشته باشد. بی‌شک، این مفهوم تاریخی به اندازه تاریخ زندگی اجتماعی بشر دارد. از آن زمان که اولین گروه انسان‌ها خواستند تا کنار یکدیگر زندگی کنند تا تمدن‌های امروز بشری که با رشد روزافزون جوامع منافع عموم به خطر افتاده و توزیع منابع به صورت ناعادلانه‌ای درآمده؛ این اوضاع خود دلیلی برای مداخله اندیشمندان و البته بازوی اجرایی جوامع مدرن در سکونتگاه‌های بشری علی‌الخصوص در شهرها شده است، تا با مداخله خود در مسائل شهر وضع نابسامان آنها را سامان دهند و دیالکتیک نیازها و منابع را به تعادلی نسبی برسانند. چگونگی به تعادل رسیدن دغدغه ایست که بخش بزرگی از علم و فلسفه را به خود مشغول کرده است. این پژوهش در مجموع تلاشی برای روشن ساختن مفهومی عملی برای تحقق منافع عموم مردم است. تعاریف گوناگونی از این مفهوم در جای جای علوم مرتبط به چشم می‌خورد؛ در بخش‌هایی این پژوهش برای ارائه مجموعه‌ای از شرایط و خصایص مورد نیاز و گریزناپذیر مفهوم منفعت عمومی از "سازوکار تحقق منفعت عمومی" مستخرج از پایان‌نامه^۱ استفاده شده است. همانطور که دیده می‌شود این فرآیند از هدف‌گذاری شروع شده و به منفعت عمومی (البته تحقق آن) ختم می‌شود. اما آنچه این پژوهش را واداشت تا کندوکاوی عمیق در بطن آگاهی اجتماعی جوامع داشته باشد مسائل تضادبرانگیزی است که همواره در حیات جمعی دیده می‌شود. خیلی ساده می‌توان موافقت کلامی تک‌تک اعضای هر جامعه را در مورد پاسداری از منافع و حقوق عمومی دید اما در عمل، کشمکشی بی‌پایان میان این اعضا در هر جامعه‌ای می‌جوشد که هر کوششی را در راستای تحقق این هدف عالی به مخاطره می‌اندازد.

۱برگرفته از پایان‌نامه با عنوان "سازوکارهای تحقق منفعت عمومی در طرح‌های موفق توسعه شهری در جهان با تأکید بر نظریه‌های شهرسازی نیمه دوم سده بیستم"



شکل ۳: سازوکار تحقق منفعت عمومی. مأخذ: نگارندگان

با توجه به تمام آنچه که گفته شد، در این پژوهش تلاش شده است تا با مطالعه آگاهی اجتماعی خصایص گریزناپذیر و ملزومات هستی‌شناسانه‌ای برای هر عملی که ادعای تحقق منفعت عمومی را به دوش می‌کشد کشف شود. به بیان ساده‌تر، منفعت عمومی چه ویژگی‌هایی را باید دارا باشد تا نزد تمام اعضای یک جامعه قابل قبول باشد و بتواند همه را در مسیر تحقق منافع عموم مردم به همدلی و همکاری وا دارد. بدین منظور، ابتدا مفهوم منفعت عمومی در مدل سازوکار آگاهی اجتماعی قرار گرفت و تحلیل شد. در این مسیر ویژگیها و ملزومات پذیرش اجتماعی این مفهوم و در نهایت تحکیم و تثبیت آن نزد افکار عمومی تشریح شد. در ادامه برای

محک زدن این ادعاها با استفاده از روش کمی فرضیه‌های طراحی شده در مورد مطالعاتی آزموده و در نهایت این ویژگیها جمع‌بندی شدند. نتیجه آنکه، اگر این ویژگی‌ها را در سازوکار منفعت عمومی به کار بندیم، تحقق منفعت عمومی در فرآیندی به شرح زیر امکان پذیر خواهد بود.

این مسیر توسط نظام سیاسی- مدیریتی هدایت می‌شود که از تعریف مسئله‌ای ساده که اهداف را بیان خواهد کرد گرفته تا اینکه چه سازمانی در چه شبکه‌ای از قدرت، چگونه، چه سیاستی را به کار بگیرد تا به این هدف دست یابد را در بر می‌گیرد. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که منبع صدور منفعت عمومی باید احساس اطمینان را برانگیزد لذا از سویی سازمان‌های بالادستی و غیرمردمی نمی‌توانند این ادعا را داشته و مردم را مجاب کنند و از سوی دیگر افراد نیز نمی‌توانند این ادعا را داشته باشند. تنها سازمان‌های معتبری که ریشه در دل جامعه دارند و به اصطلاح مردم نهادند قابلیت گسترش این اعتماد را دارند. یک مثال ساده زمانی است که فردی در جامعه امروز ایران با درخواست کمک از سوی سه نهاد مختلف قرار می‌گیرد. این سه نهاد عبارتند از انجمن حمایت از کودکان سرطانی محک، کمیته امداد و افرادی که پول‌های صندوق صدقات را جمع‌آوری می‌کنند. کدام یک مشوق بهتری برای کمک کردن هستند؟ شبکه قدرتی که بر این اساس، در سطح میانی تشکیل شود خود، بر ارتباطات و کنش اجتماعی تاثیر می‌گذارد که این دو موثر بر و متاثر از آگاهی، رابطه دوسویه‌ایی را ترتیب می‌دهند. در مسیر تحقق منفعت عمومی شاید مذاکره و همدل کردن، اساسی‌ترین ابزار قابل دسترس باشد اما باید در نظر داشت که آگاهی اجتماعی ویژگیهای خاص دارد. بعنوان مثال، جمعیت کثیر موافقان لزوماً نشان‌دهنده درستی ادعا نخواهد بود بلکه باید دانست اعضای هر جامعه در برخورد با یک مفهوم بیرونی اگر به هر دلیلی آن مفهوم را به ضرر خود نبینند، به آن فکر نمی‌کنند لذا شاید خیل موافقان دسته‌ای از منتفعان طرح و نه منتقدان و اثبات‌کنندگان درستی آن باشند. در این مسیر، تلاش بی‌وقفه عده‌ای از افراد برای متقاعد کردن دیگران لزوماً در راستای تحقق منفعت عمومی نخواهد بود بلکه تلاشی برای از سر راه برداشتن مخالف در راه رسیدن به سودی خاص است. تمام این مضامین اجتماعی، بر فرایند هدف‌گذاری و شکل‌گیری شبکه قدرت تاثیر دوسویه دارند. به عنوان مثال جامعه سوسیالیستی که بر پایه روابط انتقادی کنش می‌کند،

سازمان‌هایی شفاف و پاسخگو را ایجاد می‌کند و این رابطه دوسویه به تعالی خود منجر می‌شود. اگر طرحی نتواند اعضای جامعه مورد نظرش را متقاعد کند نه تنها همکاری و همیاری اعضای جامعه را نخواهد دید بلکه مخالفت ذینفعان و ذینفوذان نیز در این شرایط پدیدار خواهد شد. لذا اینجاست که مذاکره جایگاهی حقیقی و لازم‌الاجرا می‌یابد. دیگر آنکه شبکه قدرت بر اساس هدف گذاری، منابع را به کار خواهد بست و محیط را سامان خواهد داد که دیالکتیک ابدی و ازلی نیازها و منابع را به تعادل برساند. حال اگر سیاست گذارها و هدف‌گذارها به گونه‌ای مطلوب و در راستای تحقق منفعت عمومی قرار گیرند دیالکتیک منابع و نیاز که محصول تضادی همیشگی است را به تعادلی مطلوب سوق خواهند داد. محصول این تعادل از سویی جلودار زیاده خواهی قدرتمندان و از سوی دیگر مانع محرومیت کم‌قدرتها خواهد بود. به بیان دیگر، اینجاست که توجه به تمام اقشار مسجل خواهد شد و شرایط اقتصادی بهبود خواهد یافت. در مجموع، طرح مدعی تحقق منفعت عمومی باید به سود تک تک افراد جامعه باشد یا حداقل به ضررشان نباشد. بالطبع این بهبود خود بر نوع نیازها و چگونگی بهره‌گیری از منابع تاثیر خواهد گذاشت و حتی شاید مفهوم پایداری منابع را به عرصه ظهور کشاند. برای مثال می‌توان جامعه‌ای را در نظر گرفت که نیازهای اولیه و پایه را پشت سر می‌گذارد که توقعی بالاتر و تعریفی پیچیده‌تر از نیاز نسبت به جامعه‌ای که هنوز در این پله مانده است دارد. در میان این نیازها در بعد اجتماعی عموماً امنیت اولویت بیشتری نسبت به یک حرکت دارد. ازین روست که انقلابها حرکتی غیرقابل انتظار و در تاریخ هر جامعه انگشت شمار هستند. لذا طرحی که می‌خواهد منفعت عمومی را محقق کند باید در فضایی که امنیت را تضمین می‌کند به بار نشیند. تمام اینها در زمینه‌ای از هنجارها امکان‌پذیر است که بنوعی معرف ابعاد فرهنگی جامعه است. اخلاقیات، حقوق، دیدگاه‌های برابریخواه و بسیاری از این دست مفاهیم به غنای این زمینه هنجاری کمک خواهد کرد. بسط این مفاهیم همه و همه نیازمند کنش است زیرا برعکس آنچه به نظر می‌آید، بیش از معیارها و شعارهای اخلاقی، بحث سود و زیان شخصی در پذیرش و همکاری مطرح است. لذا تصورات خیالی و شعارگونه کمکی در تحقق منفعت عمومی نخواهد کرد بلکه تلاشی بی‌وقفه در تشویق اعضای هر جامعه به روحیات دگرخواهانه از سویی و به

تعادل رساندن معادله سود و زیان گونه اشخاص، از سوی دیگر، راه‌گشای عملی خواهد بود. در آخر اگر تمام این فرایند به گونه‌ای مطلوب در نظر گرفته شود می‌توان تحقق منافع و مصالح عموم مردم را انتظار داشت که این خود دوباره بر کل روند مورد بحث اثرگذار خواهد بود. برقراری نظم یکی از عوامل اساسی پذیرش است. بنابر این ایده، برنامه‌ای که می‌خواهد منفعت عمومی را محقق سازد نمی‌تواند عملیاتی دفعی و انقلابی انجام دهد و به عبارتی، هیچ بنگاه زودبازدهی نمی‌تواند این ادعا را بدوش کشد. منفعت عمومی تنها و تنها در مسیری بلندمدت قابل پذیرش و دستیابی خواهد بود. در نهایت باید اینطور گفت که برخورد قهری و استفاده از نیروهای فشار حتی اگر ضامن اجرای یک طرح در موارد مخالفت باشد دقیقاً بر خلاف مدعای منفعت عمومی خواهد بود. برای مثال، اگر خیابانی در محلی باید احداث شود و تمام ذینفعان و ذینفوذان با آن موافق باشند به غیر از یک نفر، نمی‌توان خانه وی را در مسیر با قدرت حقوقی و ابزارهای دادگاهی تصاحب کرد و ادعای تحقق منفعت عمومی را داشت. به این ترتیب، رضایت و احساس همدلی اساس حرکت به سوی برقراری منفعت عمومی خواهد بود. در حقیقت، منفعت عمومی مربوط به جذب تمام افراد جامعه است. بنابراین مفهوم آرمانی منفعت عمومی در تأمین موافقت و منفعت تک‌تک افراد جامعه نهفته است.

منابع

- پرتوی، پروین (۱۳۸۶)، *نقد پدیدارشناختی و مطالعات تطبیقی هنر*، پژوهشنامه فرهنگستان هنر، شماره ۶، صص ۸۵-۱۰۲
- چالمرز، دیوید (۱۳۸۹)، *رویارویی با مسئله آگاهی*، ترجمه مرضیه لطفی، مجله نقد و نظر، شماره ۵۷، صص ۵۰-۸۶
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷)، *لغت‌نامه دهخدا*، تهران: انتشارات دانشگاه تهران
- شوتز، آلفرد (۱۳۷۱)، *چند مفهوم اصلی پدیدارشناسی*، ترجمه یوسف علی ابادری، مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی، شماره ۱۱، صص ۱۱-۳۲
- طاهری، عباس (۱۳۸۸)، *آگاهی: تعریف و طبقه‌بندی نوین*، ماهنامه چیستا، شماره ۲۵۸ و ۲۵۹، صص ۲۹-۳۹

- طرهانی، حسین؛ پرتوی، پروین (۱۳۹۵)، سازوکارهای تحقق منفعت عمومی در طرح‌های موفق توسعه شهری در جهان با تأکید بر نظریه‌های شهرسازی نیمه دوم سده بیستم، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه هنر تهران
- کاظمی، سید علی اصغر (۱۳۷۴)، روش و بینش در سیاست: نگرش فلسفی، علمی و روش-شناختی، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی امور خارجی
- وثوقی، منصور؛ فدائی، ایمان (۱۳۹۵)، کنکاشی در خصلت‌های آگاهی اجتماعی از رهگذر مفهوم (کنش اجتماعی)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران
- Alexander, E. R (2002), **The Public Interest in Planning: From Legitimation to Substantive Plan Evaluation**, London: Thousand Oaks, CA and New Delhi, 1(3): 226-249
- Bivins T. H (1993), **Public Relations, Professionalism, and the Public Interest**, Journal of Business Ethics, 12(2): 117-26
- Block, N (1995), **On a Confusion about a Function of Consciousness, Behavioral and Brain Sciences**, 18 (2): 227-287
- Campbell, H., Marshall, R (2002), **Utilitarianism's Bad Breath? A Re-Evaluation of Public Interest Justification for Planning**, London: Thousand Oaks, CA and New Delhi, 1(2): 163-187
- Denzin, N. K. ; Lincoln, Y. S. , (2000), **Handbook of Qualitative Research**, 2nd ed., Thousand Oaks, CA: Sage
- Expert Committee on Compensation and Betterment (1942), **Final Report**, London: HMSO.
- Flathman, R. E (1966), **The Public Interest: An Essay Concerning the Normative Discourse of Politics**, New York: Wiley
- Guthrie, G (2010), **Basic Research Methods: An Entry to Social Science Research**, California: Sage Publication, Inc.
- Laverty, S. M (2003), **Hermeneutic phenomenology and phenomenology: A Comparison of Historical and Methodological Considerations**, International Journal of Qualitative Methods, 2(3): 21- 35
- Martinson, D. L (1990), **Difficult As It Is to Define, Ethical Public Relations Practitioners Must not Ignore The Public Interest**, The Journal of Mass Media Ethics, 10(4): 210-223
- Nagel, T (1974), **What Is It Like to Be a Bat?**, *The Philosophical Review*, 83 (4): 435-450
- Neuman, W. L (2000), **Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches**, 4th edition, Boston: Allyn and Bacon
- Procter, P (2016), **Cambridge International Dictionary of English**
- Stoker, K., Stoker, M (2012), **The Paradox of Public Interest: How Serving Individual Superior Interests Fulfill Public Relations' Obligation to the Public Interest**, Journal of Mass Media Ethics: Exploring Questions of Media Morality. 27(1): 31-45
- Webster, Merriam (2016), **The Merriam-Webster Dictionary**

بسمه تعالی

با سلام و احترام

این پرسشنامه در راستای تکمیل اطلاعات مورد نیاز پژوهشی مقطع کارشناسی ارشد با عنوان "تحلیل مفهوم "منفعت عمومی" در ساختار آگاهی اجتماعی (مورد مطالعاتی: دانشجویان دانشگاه تهران)" تهیه شده است. خواهشمند است با صبر و شکیبایی نظر شخصیتان را در مورد تمامی سوالات بیان نمایید. با سپاس فراوان از شکیبایی و همکاری شما

فرض کنید که در محل زندگی شما، قرار است که یک طرح شهری اجرا شود و مسئولین شهر، از شما برای همکاری، یاری می‌طلبند. طرح مذکور، مدعی است که منفعت عمومی را در ساختار خود رعایت کرده است؛ به بیانی دیگر، در این طرح تلاش شده است تا، از آنچه به عموم مردم مربوط است، محافظت شده و برای ارتقای کیفیت آن تلاش حداکثری صورت گیرد.

نکته: واژه منفعت عمومی در سوالات به سیاست‌هایی مربوط می‌شود که در این طرح در جهت تحقق موارد ذکر شده در بالا به کار بسته شده‌اند و به اختصار آن را منفعت عمومی می‌خوانیم. با توجه به آنچه گفته شد، به هر یک از سوالات زیر، با توجه به جدول راهنما پاسخ دهید.

۵	۴	۳	۲	۱	امتیاز	راهنما
بسیار زیاد	زیاد	متوسط	کم	بسیار کم	سطح	

۱. اگر در طرح مورد نظر، یک سیاست خاص، در راستای تحقق منفعت عمومی مردم تعریف شده باشد، اما تا حدودی به ضرر شما باشد چقدر از همکاری با آن امتناع می‌کنید؟

بسیار کم کم متوسط زیاد بسیار زیاد

۲. با توجه به معنای اصطلاح "دودوتا چهارتا" که در ادبیات روزمره جامعه، علی‌الخصوص در بعد اقتصادی آن رایج است، شما چقدر منفعت تعریف شده در طرح را بر اساس این رویکرد سود و زیان-گونه (دودوتا چهارتا) ارزیابی می‌کنید؟

بسیار کم کم متوسط زیاد بسیار زیاد

۳. اگر این طرح از سوی دولت باشد، چقدر آن را مورد تردید قرار می‌دهید؟

بسیار کم کم متوسط زیاد بسیار زیاد

۴. اگر از سوی فردی ناشناس و حتی کمتر شناخته شده باشد، چقدر آن را مورد تردید قرار می‌دهید؟
بسیار کم کم متوسط زیاد بسیار زیاد
۵. اگر از سوی یک سازمان مردم نهاد معتبر (همچون محک) باشد، تا چه میزانی به آن اطمینان می‌کنید؟
بسیار کم کم متوسط زیاد بسیار زیاد
۶. تا چه میزانی مرجعی که وظیفه طراحی و اجرای طرح مورد نظر را بر عهده دارد، در پذیرش سیاستی خاص بر شما تاثیر دارد؟
بسیار کم کم متوسط زیاد بسیار زیاد
- فرض کنید در طرحی دو سناریو به شما پیشنهاد شده است، در سناریوی اول روند پیشرفت طرح سریع خواهد بود اما نظم اجتماعی را تا حدودی بر هم می‌زند و سناریوی دوم سرعت پایین‌تر اما موجبات انتظام اجتماعی را بیشتر فراهم می‌آورد، تا چه حد با هر یک از گزینه‌ها موافقت می‌کنید؟ (سوال ۷ تا ۱۲)
۷. حالت اول:
بسیار کم کم متوسط زیاد بسیار زیاد
۸. حالت دوم:
بسیار کم کم متوسط زیاد بسیار زیاد
۹. اگر در شرایطی قرار بگیرید که بدانید دستیابی به منفعت عمومی تعریف شده، ممکن است امنیت شما را تحت تاثیر قرار دهد، برای تحقق منفعت تعریف شده، تا چه میزان با آن مخالف هستید؟
بسیار کم کم متوسط زیاد بسیار زیاد
۱۰. اگر آن منفعت عمومی برای شما آنقدر پذیرفته شده نباشد که دیگران پذیرفته‌اند، تا چه میزانی از همکاری با آن امتناع می‌کنید؟
بسیار کم کم متوسط زیاد بسیار زیاد
۱۱. اگر پذیرفته باشید و دیگری با آن مخالفت کند به چه میزان تلاش می‌کنید تا آن فرد یا گروه را متقاعد کنید؟
بسیار کم کم متوسط زیاد بسیار زیاد
۱۲. چقدر از وضع منفعت عمومی انتظار دارید تا در صورتی که عده‌ای منفعت عمومی را نپذیرند، همچنان بر اجرای طرح پافشاری کرده و با مخالفان برخورد کند؟
بسیار کم کم متوسط زیاد بسیار زیاد

• تا چه میزانی با گزاره‌های زیر موافقت می‌کنید؟ (سوال ۱۳ تا ۱۶)

۱۳. اگر منفعت عمومی تعریف شده به ضررم باشد به آن فکر می‌کنم و آن را مورد نقد قرار می‌دهم، در غیر این صورت، زیاد فکرم درگیرش نمی‌شود.

بسیار کم کم متوسط زیاد بسیار زیاد

۱۴. انتظار دارم، آنچه که به عنوان منفعت عمومی به من عرضه شده است و من آن را پذیرفته‌ام، اکثر افراد نیز بپذیرند.

بسیار کم کم متوسط زیاد بسیار زیاد

۱۵. اگر به نفع شخصی من نباشد با آن برخورد می‌کنم.

بسیار کم کم متوسط زیاد بسیار زیاد

۱۶. آگه به نفع شخصی من باشد با آن همکاری می‌کنم.

بسیار کم کم متوسط زیاد بسیار زیاد

۱۷. چقدر تسلیم شرایطی می‌شوید که در آن مطلبی از سوی دیگران برای شما مطرح شود و از شما بخواهند تا بی‌تامل با آن موافقت کنید؟

بسیار کم کم متوسط زیاد بسیار زیاد

۱۸. در جایی که نظرتان را به دیگران می‌گویید، برای مثال راجع به طرحی که در شورایی از هم محلیان شما به رای گذاشته شده است، چقدر فکر می‌کنید دیگران بدون هیچ چون و چرا نظر شما را می‌پذیرند؟

بسیار کم کم متوسط زیاد بسیار زیاد

۱۹. چقدر در ورنانداز طرح، از ساختارهای فکری خودتان، در مقابل آنچه دیگران میدانند و یا فکر میکنند درست است، بهره می‌گیرید؟ به بیان ساده تر، چقدر ترجیح می‌دهید تا بدون دردسر بتوانید افکارتان در مورد طرح را بیان کنید و مورد پذیرش قرار بگیرید؟

بسیار کم کم متوسط زیاد بسیار زیاد

۲۰. آیا فکر می‌کنید اگر طرح مورد نظر که مدعی حفظ نفع جمعی است، مورد قبول قرار گیرد، بیشتر از سوی مردم حمایت می‌شود؟

بسیار کم کم متوسط زیاد بسیار زیاد

۲۱. چقدر حاضر به همکاری در طرحی هستید که به وضوح خودتان و هم محلیان آن را خیر و به نفع همه می‌دانید؟

بسیار کم کم متوسط زیاد بسیار زیاد